

Puhe- ja kirjakielen sanajärjestyseroja¹

MARJATTA PALANDER

1. Johdanto

Kuten useimpien suomalais-ugrilaisten kielten, suomenkin sanajärjestystä voidaan luonnehtia vapaaksi mutta ei mielivaltaiseksi. Tällä tarkoitetaan, että kun yleensä taivutusmuoto paljastaa, minä lauseenjäsenenä sana on, sanan paikka lauseessa voi vaihdella. Aivan miten tahansa sanoja ei kuitenkaan voi asettaa peräkkäin, sillä suomessa on eräitä pakollisia sanajärjestyksiä (esim. attribuutti- ja partisiippirakenteessa), joista poikkeaminen tuottaisi kielenvastaisia lauseita. Joskus taas sanajärjestyksen muutos aiheuttaa merkityseron. (Auli Hakulinen 1975.) Vanhastaan uralilaisille kielille on ollut tyypillistä sijoittaa subjekti ennen predikaattia, ja erityisesti itämerensuomessa sekä lapissa predikaatin määritteiden paikka on tavallisesti verbin jäljessä (Erkki Itkonen 1966: 312). Niinpä tärkeimpien lauseenjäsentensä osalta nykysuomi on SVO-kieli: normaalipainotteisessa väitelauseessa, joka ei ole tekstiin sidoksissa, subjekti on verbin edellä, ja objekti puolestaan seuraa verbiä.

Joskus suomessakin lauseenjäsenystä ohjaa sanajärjestys. Näihin tapauksiin kuuluvat päälauseet, joiden subjekti on monikon nominatiivissa ja objekti monikon nominatiivin kaltaisessa akkusatiivissa, esim.

(1) Pojat söivät kalat.

Tällaisen lauseen subjektiksi tulkitaan yleensä verbinetinen nominilauseke. Jos sekä subjekti että objekti ovat ennen verbiä, subjektiksi katsotaan ensimmäinen muodostin:

---

¹ Kiitän professori Terho Itkosta, jonka kanssa keskustelin aiheesta ensimmäisen kerran Savonlinnan murteentutkimusretkellä keväällä 1987. Vuotta myöhemmin hänen tutustuttuaan ensimmäiseen käsikirjoitusversiooni sain häneltä monia hyödyllisiä kommentteja. Syksyllä 1988 alustavan käsikirjoituksen luki myös professori Alpo Räisänen, jolle samoin olen kiitollinen uusien näkökulmien avaamisesta. Kirjoitukseeni puutteista vastaan tietenkin yksin.

(2) Pojat kalat söivät.

Tällöin subjekti on fokusoitu ja objekti esitetään teemana: 'Tytötkö söivät kalat?' – 'Pojat kalat söivät. Mikäli taas verbi on ennen kumpaakin nominijäsentä, subjektiksi katsotaan näistäkin ensimmäinen, esim.

(3) Söivät pojat kalat.

Paitsi lauseissa, joiden subjekti ja objekti ovat kumpikin monikon nominatiivissa, sanajärjestys on tulkittava SVO-muotoiseksi myös silloin, kun sekä subjektiin että objektiin liittyy numeraali *kaksi* tai sitä suurempi lukusana (Auli Hakulinen 1976: 81–82):

(4) Kaksi poikaa näki kaksi tyttöä.

Vain transitiivisessa eksistentiaalilauseessa, jossa objekti ja subjekti ovat keskenään samassa sijassa, partitiivissa, lauseen ensisijainen sanajärjestystulkinta on OVS, esim.

(5) Kauppaa ei seuraa irtainta omaisuutta. (Kauppakirjasta.)

(6) Paistia ja viiniä seurasi tanssia ja naurua.

(7) Katovuosia seurasi parempia aikoja.

(Ks. Terho Itkonen 1975: 41–42, alav.) Näiden lauseiden muotoon vaikuttaa osaltaan se, että niiden subjekti on luonteeltaan ei-toimiva (>non-agentive»; ks. Vilkuna 1989: 178–181). Transitiivisissa normaalilauseissa taas partitiivisubjektia ei tavata ehkä osin juuri kaksiselitteisyysvaaran takia (esim. **Miehiä väijyy sorsia*; Moreau 1972: 198–199).

Kirjoitetussa kielessä monikon akkusatiivissa olevaa, subjektin kanssa samanmuotoista objektia ei siis yleensä sijoiteta subjektin edelle, vaikka muotojen syntaktinen tehtävä olisikin pääteltävissä pragmaattisen tiedon pohjalta. Lukija saattaisi semanttisista vihjeistä huolimatta ensimmäiseksi kuitenkin hahmottaa tällaisen lauseen SVO-tyyppiseksi, mistä voisi seurata huvittaviakin väärinkäsityksiä (ks. Kytömäki 1986: 69). Sen sijaan puhekielessä sanajärjestys on joustavampi. Paitsi sanajärjestyksellä puhuja voi näet selventää muodostimien syntaktisia suhteita prosodian (mm. painon ja intonaation) avulla sekä korjauksilla ja toistoilla. Joskus voi olla apua myös tautuksesta (Ikola 1987).

Esittelen seuraavassa kansankielestä poimimiani tapauksia, joissa huomiota kiinnittää erityisesti muodoltaan samankaltaisten subjektin ja objektin kirjakielen yleisistä käytänteistä poikkeava sanajärjestys. Yritän ensinnäkin löytää syitä siihen, miksi tällaiseen sanajärjestykseen on päädytty. Samalla arvioin kuulijan selviytymismahdollisuuksia: aiheutuuko sanajärjestyksestä ymmärtämisvaikeuksia, ja millä keinoin kuulija pystyy tulkitsemaan lauseen

puhujan tarkoittamalla tavalla. Osa esimerkeistä on omista kenttämerkin-
nöistäni tai kuuntelemistani nauhoitteista; muissa olen esimerkin jäljessä
maininnut lähteen. Puolikarkeaa tarkekirjoitusta olen karkeistanut.

2. Subjektin tai objektin ellipsi

Puhekielessä varsin tavallisia ovat sellaiset lauseet, joissa objekti edeltää
verbiä ja joista puuttuu subjektillauseke.

(8) 'Koeñriihan ne [hukat] 'söe ja 'mitä niitä 'pienempii ei-, ja 'kesälä
'lamppaita sitte. 'Lammaslaomat 'söevät. Ne 'tek 'vahinkoo 'lamppaile ja
'sittä ne pit 'hukka'jahit. (Ja) tuota, ja 'ajovat ne 'poes, 'näistä, 'kaijo-,
'kaijolta 'kannaksilta, 'huutivat ja 'ajovat tuone, 'ne män 'salol'en tuone
'isofe, ne 'hukat. (Liperi; SKNA 6807: 1.)

Esimerkissä 8 kursivoitu lause on subjektin osalta elliptinen: puhuja tarkoi-
taa, että hukat söivät lammaslaumat. Objektin verbinetinen asema johtuu
sanan teemaisuudesta (*lammaat* on jo ennemmin mainittu). Hiukan yllättävä
on objektin muoto, edeltävän kontekstin perusteella sen nimittäin odottaisi
olevan partitiivinen. Puhuja kuitenkin haluaa tässä korostaa nimenomaan
kokonaisten lammaslaumojen syömistä. Vaikka lauseenalkuinen objekti voi-
si tässä näyttää subjektilta, sekä elliptistä lausetta edeltävä että seuraava
konteksti ohjaavat kuulijaa ymmärtämään lauseen oikein. *Ne*-pronominien-
kin tarkoitteet pysyvät selvinä: 1., 2., 4. ja 5. = hukat, 3. = mon. 3. persoona
passiivin asemassa.

Vastaavanlainen subjektin ellipsi on esimerkissä 9; subjektia edustaa pelk-
kä verbin 3. persoonan persoonapäätte. Mutta tässä tapauksessa puhuja on
itsekin huomannut, että lauseenalkuinen objekti voitaisiin tulkita subjektik-
si, ja lisää selityksen:

(9) Koiria on. Pysyjäkkii 'on. *Rosvot voivat* vaikka *ampuukkii*. Taih hyö
voivat amppuur rosivot. (Kuusjärvi.)

Puheena on ollut vartiointiliikkeen perustaminen. Rosvoja ei ole mainittu
aiemmin, mutta puhuja olettaa ne asiayhteyden perusteella tutuksi tiedoksi,
koska sijoittaa ne teeman paikalle lauseen alkuun.

Lauseessa voi olla myös kaksi monikon akkusatiivissa olevaa objektia ei-
kä lainkaan subjektia:

(10) Ja 'joka 'paekasta 'kolusivat. 'Vuatteet 'veivät, 'viljoja ollunna
'säkkilöissä 'syksyllä, nin *ne* 'säkit, 'kuatañneet 'viljat 'lattijallen 'aetas-
ta ja, 'paljon kunn_ol' niitä 'sav-, 'nuttuja ja 'turkkija 'kaikkija ol' nin
niitä, 'panneet 'säkkii ja 'vieñneet sinnes 'soañree. (Kuusjärvi; SKNA
14860: 1.)

Monikon 3. persoonalla puhuja tarkoittaa tässäkin tapauksessa rosvoja, jotka on mainittu kaukana edellä (väliin mahtuu haastattelijan repliikki ja seitsemän kielenoppaan omaa virkettä). Kursivoitu kohta muistuttaa puhekielille ominaista liukumaa, jossa lause muuntuu jonkin muodostimen avulla toiseksi (tällaisesta on käytetty mm. nimityksiä amebalause [Hakanen 1982: 42, 60], limittäiset rakenteet [Helasvuo – Sorjonen 1986: 366] ja lausesulauma [Auli Hakulinen 1987]). Täydellisempänä tämä kohta voisi nimittäin kuulua: *ne säkit kuatañneet, kuatañneet viljat (lattijallen)*. Predikaatin jälkeen lisätty objekti on huomattavasti painokkaampi kuin verbiä edeltävä objekti, ja juuri tämä painotusero voi hetkellisesti synnyttää vaikutelman SVO-lauseesta.

Seuraavassa esimerkissä verbiä seuraa monikon nominatiivimuotoinen subjekti, ja lauseesta puuttuu objekti:

- (11) 'Eij_ollum malttana 'kahttoom mistä päin 'tuulloo ni, ''tuulen ''al-lek 'kantañneet 'Viken 'Ollit [jyväsäkit, kun riihi oli syttynyt palamaan] (Liperi).

Katkelman edellä on ollut puhe riihen syyntymisestä ja puhuja on jo maininnut jyväsäkit. Kuvausta jatkaessaan hän ei enää toista särkejä; paljon tärkeämpään on se, mihin säkit kannettiin (adverbiaalin alkutähdennys), ja jossain määrin olennaista myös se, kuka tämän työn teki (Viken Olli ym.; subjekti reemannettu). Kun kansankielessä 3. persoonan finiittimuotoa voidaan käyttää passiivisesti (esim. Latvala 1899: 10; Kannisto 1902: 9; Räisänen 1982: 26; Kuiri 1984: 108–109), on jo hyvin lähellä se mahdollisuus, että kuuliija hahmottaa lauseen 11 AVO-muotoiseksi.¹ Ääritapauksessa *Ollit* voitaisiin näet vielä tulkita paitsi monikon myös yksikön akkusatiivimuodoksi, vrt. Liperi *herätän Tarut* ['Tarun'] *siinä seittemen aikaan* (ks. Räisänen 1975: 258; Auli Hakulinen – Fred Karlsson 1988: 188, alav.).

3. OSV-lauseet

3.1. OSV-lauseet, joiden kumpikin nominilauseke on samanmuotoinen, ovat poiminnoissani melko yleisiä. Tällaisiin lauseisiin olen ensinnäkin lukenut ne, joiden predikaatti on kaksiosainen: ensimmäinen osa on objektin ja subjektin välissä ja jälkimmäinen seuraa subjektia. Muodoltaan lauseet ovat siis

¹ Subjektin ilmeneminen pelkästä persoonapäätteestä voi synnyttää sekaannusta (S)VO-tyyppisessäkin lauseessa, kun edellä on eritarkoitteinen subjekti, esim. *Kun, lehmät tul' ulos siitä, ja palavelijat niin ne, syytivät sitä vettä niihem peälen. Semmoinen kuul merkki olovaj jotta ne lehmät lypssä sitte kesälä paljo. Kun suavat kasteltuva ne hoetajat ja, lehmät.* (Kuusjärvi; SKNA 14861: 1.)

oikeastaan tyyppiä OV₁SV₂. Predikaattina on esimerkiksi kahteen eri asemaan jakautunut liittoverbi:

- (12) [Mustikat ovat siinä suolla pieniä.]
 'Ne_on ne 'kylymät 'ilimat kutistana. (Liperi.)

Lauseen objekti on pronomini *ne*, subjektina *ne kylmät ilmat*. Myös seuraava, upotteen sisältävä lause on pintarakenteeltaan OV₁SV₂-muotoinen:

- (13) 'Kottaraisem 'pöntöt kuulu 'muut linnut 'varanneen. 'Ei ne ''kottaraiset niitä 'sua. (Liperi.)

Tämäntyyppisiä lauseita tapaa kirjakielelläkin. Seuraavat on poimittu historiantutkimuksista:

- (14) *Kaikkein kaukaisimmat eräsijat onnistuivat Osikonmäen Tiihoset merkityttämään nimiinsä Kustaa Fincken myöntämänä anekkina.*
 (15) *Henkirahat saivat rantasalmelaiset maksaa v. 1742 kahteen kertaan, ensin Ruotsin kruunulle, sitten Venäjälle — — .*

3.2. Toisen ryhmän muodostavat varsinaiset OSV-lauseet. Tähän ryhmään kuuluu mm. Rapolan Jyykeän murteesta merkitsemä esimerkki (1939: 485):

- (16) *Hiiret kärmhet syöthin.*

— Muita poimintoja:

- (17) No 'ensin tuota, 'kassaroeitiim 'puut. 'Isot puut 'sitem 'miehet 'hakkas. — — 'Isot puut ''miehet hakkas 'naeset 'kassaroe. (Savonranta; SKNA 11921: 2.)

Isot puut on jo ennen mainittua tietoa (vrt. ensimmäisen virkkeen reemaan *puut*), mistä johtuu, että objekti sijoittuu lauseen alkuun (teemannus). Toistaessaan OSV-järjestyksen puhuja on antanut subjektille *miehet* tavallista enemmän painoa, jotta huomio kiintyisi vastakohtaan *miehet — naiset*. Taustalla on toinenkin oppositio, *isot puut — pienet puut*, vaikka parin jälkimmäistä jäsentä ei olekaan pantu ilmi.

- (18) [Mitenkä niitä pellavavuatteita pestii?]
 No, 'silloha' 'ei ollum mittään nuita 'automaatti'konneita ei mittäak kuvan tuota, 'pestiin niin kum 'muitakkiis 'siihe aikkaaj jotta, 'keitettiin 'lippeessä jä, ja tuota, ensiks 'pes-, 'hangattiin niitä 'laovvalla ja sittel 'lippeessä 'keitettiin ja, sitte 'avannolapa 'käötti aina 'pursumassa jotta sai 'puhasta ja. 'Nythän se ei 'ennee oo, va 'siihe aekkaa 'ennemmin, 'miunniin 'nuoruuvessa nin 'ainahan sitä 'pyykit, *miehet käytti* 'hevosella tuola 'avannola huuhtomassa. (Liperi.)

Olen ottanut esimerkkiini pitkälti yhteyttä, josta ilmenee, että leksikaalisesti samanlaisena OSV-lauseen objekti ei esiinny aiemmin. *Pyykit* puhuja kui-

tenkin käsittelee teemana ja viittaa sanalla haastattelijan puheenvuoron *pellavavaatteisiin*. Sellaisenaan ennen mainitsemattoman objektin teemaisuus johtuu suurelta osin kyllä siitäkin, että on puhuttu pesemisestä ja sen eri vaiheista (keittäminen, hankaaminen, huuhtonta). Puhujan alkuperäiseen suunnitelmaan on saattanut vielä kursivoidussa kohdassa kuulua passiivimuotoinen predikaatti (*pyykit käytettiin avannolla*), mutta objektin ja sitä seuraavan pienen tauon jälkeen kertoja tarkentaakin asiaa subjektilla *miehet*.

Seuraavassa esimerkissä sekä objekti että subjekti ovat ennen mainittuja. Kerratessaan aiempaa puhuja haluaa vielä tähdentää subjektia, minkä vuoksi tämä toistuu objektin jäljessä ja saa tavallista vahvemman painon:

(19) 'Siin_ol' semmoner 'ra- 'rako, ''isot 'raot tuolla 'seinässä nin 'sinnehän ne pistivät 'luiskan sittä ''ponnessaan kii-, 'kiini, kiini. 'Russakko- ja ol' niih ''hitom paljo sittä 'taloloissa 'russakat 'puhisti 'söivät ne, 'kaikki ''puhtaaks ne puhisti 'seinällä ne, 'lusikat ''russakat söevät ''puhtaaks 'ei sitä 'tarvinnup 'pestä. (Kuusjärvi; SKNA 7691: 1.)

Tässäkin on kyseessä eräänlainen lausesulauma (vrt. esimerkkiin 10), *lusikat* kun voidaan ajatella kahden lauseen yhteiseksi objektiksi (*ne puhisti seinällä ne, lusikat ja lusikat russakat söevät puhtaaks*).

Myös seuraavissa esimerkeissä OSV-järjestykseen on vaikuttanut objektin teemaisuus ja subjektin korostamistarve:

(20) A: Mut saniaiset ne [lampaat] jättää pystyy 'ei ne niitä syö.

B: Ja 'päivänkakkarat ''vasikat 'jätti! (Liperi.)

(21) A: Joutus sorsia lokkoomaan [metsästäjän vaimona].

B: Eipä se sorsasta. Mut hirviä ja muita [metsästää].

A: 'Hirvethän ne ''ukot luahtois 'ite. (Liperi.)

Jälkimmäisessä lauseessa pronomini *ne* voisi edustaa sekä subjektia että objektia. Tässä painoton *ne* lienee kuitenkin tulkittava *-hän*-liitteelliseen objektiin kuuluvaksi (vrt. merkitykseltään läheiseen *hirvethän ne olisi ukkojen itsensä lahdattava*; vastaavanlaisia objektin lohkeamaesimerkkejä myös Karhu 1987: 40, 149). Sekä vasemmalle lohkeavan objektin että subjektin irrallinen pronomini on useimmiten painoton tai sivupainollinen (Karhu mts. 58). Pronominin painon vaihdellessa voi kyllä syntyä jossain määrin samantapaisia pulmia, kuin määritettäessä *X se on joka* -tyyppisen lohkolauseen nominijäsenten syntaktista asemaa (Leino 1982: 49–50).

Pronominin *ne* osalta esimerkin 21 kaltainen on seuraavakin lause:

(22) [Entäs olet?]

Noh, 'olet 'kansat tul' 'talavikäyttöö, 'alusiks 'tietystir 'ruis,olet mutta ''touko' olethaan ne 'lehmät ''söi (Kerimäki).

OSV-järjestyksestä huolimatta lauseen merkitys on helpommin hahmotettavissa kuin esimerkiksi 21. Vahva pääpaino osuu objektiin ja predikaattiin. Lausemelodia myötäilee painotusta siten, että kursivoidussa jaksossa intonaation huippu on predikaatin kohdalla.

Kaikissa edellä mainituissa OSV-lauseissa objektin lauseenalkuisuus selittyy ensisijaisesti teemannuksesta. Mutta joskus myös voimakas emfaasi voi olla tärkeimpänä syynä siihen, että objekti sijoittuu subjektin edelle:

(23) [Kuuntelee selostusta MM-kisoista:]

Nyt ^{''}hiihot ja ^{''}kaikki ^{''}Norjat ja ^{''}Ruotsit viepi (Liperi).

(24) ^{''}Minä sanoon_ttä, ^{''}kaikki ^{''}kirnupiimät ja ^{''}mairot ja ^{''}kaikki ne oli siälä ^{''}juanu — — (Laihia; LA 413/1/414).

Lauseopin arkiston aineisto näyttäisi viittaavan siihen, että tällaisten lauseiden subjekti, erityisesti pronomini *ne*, jää yleensä painottomaksi.

OSV-järjestyistä tavataan lisäksi relatiivisissa sivulauseissa, esimerkiksi:

(25) ^{''}Kun, ^{''}ei niit_ ^{''}ollukhaan ko joku ^{''}kaks ^{''}kolome sauraa ^{''}jokka ne ^{''}kattoit (Muonio; LA 567/1/523)

Myös kirjakielessä relatiivipronomini voi esiintyä subjektin kanssa samannuotoisena objektina (26–27) tai se määrittää tällaista objektia (28):

(26) Pääasiassa tyytymättömyys kohdistuu kunnallisiin virkaehtosopimuksiin, *joita eläinlääkärit toteavat* itseään sortaviksi (Sanomalehtien uutiset; LA 953/1/481).

(27) — — miehet syöksyivät etsimään muurissa kohtia, *joita puolustajat olivat hylänneet* (Waltari).

(28) Olin haudannut tuntemattoman vainajan, *jonka kasvot ketut olivat syöneet* metsässä (Waltari).

4. VOS-lauseet

Lauseet, joissa verbi on siirtynyt keskenään samannuotoisten objektin ja subjektin edelle, näyttävät olevan harvinaisia. Poiminnoissani on vain yksi tällainen esiintymä, ja siinäkin verbillä on objektin lisäksi kaksi adverbialimääritettä, joista toinen aloittaa lauseen (lause on siis oikeastaan tyyppiä A₁VOA₂S).

(29) Sitte jälemmä' alako ollas se karpän pyynti. Niillekkihän *laettaat semmoset liskut* oেকেen *muutamet* ['jotkut']. (Suomussalmi; Räisänen 1986: 255.)

Lause voi olla alkuperältään passiivinen: 'niillekinhän laitetaan semmoiset liskut oikein'. Puhuja on ilmeisesti kuitenkin halunnut vielä täsmentää, ettei liskujen laittaminen ole ollut yleistä, vaan laittajina ovat vain *muutamet*. Ky-

seinen lause ei siis varsinaisesti edustane inversiota, joka onkin kansankielelle enimmäkseen outo (Lauri Hakulinen 1949; 1979: 506; vrt. Lindén 1947: 325).

Aidossa VOS-lauseessa verbi ja subjekti ovat painollisia, ja tavallisesti edeltävässä kontekstissa on kielto, jonka lause kumooa (esim. *Poikaa ei katso kukaan*. — '*Katso poikaa* 'mies; Leino 1982: 132–135). Kontekstin laadusta johtuu, ettei tätä sanajärjestystyyppiä usein tapaa.

5. OVS-lauseet

OVS-lauseita on tulkinnan helppouden kannalta eritasoisia. Subjekti sijoittuu lauseen loppuun yleensä vain silloin, kun se esiintyy reemana tai on erityisen painollinen (ks. Bátori 1978: 2). Nämä kriteerit sopivat seuraaviin esimerkkeihin:

(30) A: Mitenkähän myö nuo [kaivon]renkkaat suahaa 'alas?

B: '*Renkaat* 'panevat 'ukot. 'Ei kai nuo 'naisilla 'panettane. (Liperi.)

(31) [On puhuttu siitä, kuinka eräessä paikassa ikkunoita on tiivistetty ulkoapäin paperilla.] 'Sielä kai '*remontit* 'tekköövät 'naiset. 'Ei ne 'miehet 'semmosila vehkeilä 'remontoi. (Liperi.)

(32) [On kertonut muikunpyynnistä.] Kun 'nykysin 'kaikki 'siännöstelään jotta 'eihä sitä suak 'kaikkii 'tehhäm 'mitä 'tahtoo. '*Hirvet tappavat* 'rikkaat, 'niitä ei 'köyhät suan 'niihel lihoja ei ku ku 'ostamalla. (Sääminki; SKNA 14921: 2.)

Kaikissa kolmessa tapauksessa subjektin vahva paino johtuu suurelta osin vastakohtaisuuden osoittamisesta (*ukot* — *naiset*, *naiset* — *miehet* ja *rikkaat* — *köyhät*). Esimerkeissä 31 ja 32 oppositioparin kumpikin jäsen on merkitty vahvalla pääpainolla. OVS-jaksoa seuraava lause auttaa kuulijaa ymmärtämään samanmuotoisten nominikonstituenttien syntaktisen aseman oikein.

Myös tapauksessa 33 lauseenloppuinen subjekti on vahvasti painollinen ja toimii reemana. Samalla se ilmentää vastakohtaisuutta *minä* — *toiset*:

(33) '*Ruuvallaetto* ja 'muu ni se_on kyllä mukavvoo 'hommoo ja sel laettaa iham 'mielellään_ttä ei siinä oos semmosta, mutta 'siinä se ol' kum 'mull_ol'' käit 'huonommassa kohti, kunnossa ni, '*perunathan sae* 'kuoriit 'toeset yllesä (Liperi).

Objektin ja subjektin välillä ei ole painotuseroa. Objektin sijainti taas selittyy siitä, että *perunat* on aiemmin puheena olleen *ruoan* alakäsite.

Esimerkissä 34:kin subjekti on reemana mutta ei eroa painoltaan objektista:

(34) 'Ei 'tarvittais tuola 'työmuala 'ennee 'puihen kansap 'punnertoo. '*Raskaat* 'työt tekis 'konneet. (Kuusjärvi.)

Joskus lauseenalkuinen objekti voi fokuosituna olla huomattavasti muita lauseenjäseniä painokkaampi, kuten esimerkissä 35.

(35) Niv 'varastivat joka 'paekasta, ''lampaita ja ''vasikkoja 'tappovat ja 'soareev veivät ja ''söevät 'niitä. ''Peät ja ''kynnet 'löytänneet vuan 'louhista ne 'talo'n_omistajat ja 'elävän_omistajat. (Kuusjärvi; SKNA 14860: 1.)

Subjektin yleisten lauseenloppuisuutta koskevien kriteerien kanssa näyttäisivät olevan ristiriidassa seuraavanlaiset esiintymät:

(36) [Eräässä talossa on sotkuista.] 'Minkä 'tähen 'ne ei 'piep ''piikoo? 'Palakat 'saisivat 'piijat. (Liperi.)

(37) [On puhunut ikiliikkujasta.] — — se on 'toas, 'tuommos(ii) 'asijan 'siijjaan, se 'voipi ollav, ''veres, 'kone, että 'ei 'tuontyyll'ine. 'Nii, ja, 'se ''on semmosta, 'sillä lailla se 'kulokoo 'immeisissä, se, ne, 'hävijää 'entiset 'poes ja 'verekset sittä, sieltä 'löyiyää, 'ne' ne ''immeiset jotka 'toas 'on teällä 'moalimassa 'kulokemassa — —. (Lapinlahti; Sarvas 1980: 6.)

Lauseessa 36 subjekti *piiat* on tuttua asiaa, *palkat* sen sijaan uutta tietoa. Kontekstin perusteella olisi odottanut, että sanajärjestys olisi juuri päinvastainen ('*Piiat 'saisivat 'palkat*), tai ainakin, että nominijäsenten välillä olisi painotusero. Ehkä luontevinta olisi sekä painolla että intonaationkin keinoin korostaa objektia ('*Palkat saisivat 'piiat*), painotuksellahan voidaan osoittaa muodostimen reemuus, olipa sen paikka lauseessa mikä tahansa (Nurmela 1934: 175—; ks. myös Ikola 1954: 239—242). — Jälkimmäisessä esimerkissä 37 ennen mainitun subjektin verbinjälkeiseen sijaintiin vaikuttaa viskurilaki: subjektiin liittyy kokonainen relatiivilause (ks. Auli Hakulinen — Fred Karlsson 1988: 305).

Kuten OSV- ja VOS-tyyppisissä lauseissa (esimerkit 18 ja 29) myös OVS-tyypissä subjekti voi olla lisäystä, tarkennusta jo sanottuun. Esimerkiksi seuraava, objektinsukuisen määritteen sisältävä lause olisi edeltävän kontekstin perusteella aivan ymmärrettävä ilman subjektiakin:

(38) [Mutta kuulitteenko semmosta että ois eläviä pietty sisällä tuvassa?] 'Kyllä 'minä 'kuuliv 'vallan ''semmosta. 'Tämäki sano 'teä ''Neäsiläis-'vaenoa, 'tämä 'emännä' ''isä, nii se ''sano että ''heijän -kin 'tuvassa 'siell_ol' semmosta ''kolomep ''permantojatkoo nii se ''sano ''vall_että ''tuolla 'jatkollaha 'aena, 'hevokset ol' 'yötä 'syömässä 'iltasela 'yöks vietiin 'kylymään talliin mutta ''puhteet ''söevät 'siinä 'hevokset. (Korpi-lahti; SKNA 168: 3.)

Hyvin usein kuuliija pystyy siis edeltävästä tai seuraavasta kontekstista saamaan tukea syntaktista jäsentelyä koskeville päätelmilleen. Mutta vailla tekstiyhteyttäkin olevia OVS-lauseita tapaa. Eräältä liperiläiseltä kielenoppaaltani olen merkinnyt mm. irrallisen huomautuksen

(39) *'Kintut syöp 'itikat.*

Samalta liperiläiseltä on peräisin toinenkin vastaavanlainen lause. Kävelin kielenoppaan kanssa pieniä kuusentaimia ja sankkaa lepänvesää kasvavan metsäaukean ohi, jolloin hän totesi pelkästään:

(40) *'Kuuset 'tukkeuttaa nuo 'lepät.*

Kahden viime lauseen ymmärtäminen on sidoksissa tietoon, jonka puhuja olettaa itselleen ja kuulijalle yhteiseksi. Kummassakaan tapauksessa ei muodostimien kieliopillista järjestystä voi päätellä painosta sen paremmin kuin intonaatiostakaan, sillä näistä on apua vain silloin, kun lauseella on selvä tekstiyhteys. Lause 39 on sikäli selkeämpi, että sitä on semanttisista syistä mahdoton tulkita SVO-muotoiseksi. Lause 40 on vaikeampi ymmärtää. Lause tosin kytkeytyy tilanteeseen, jossa kuulija voi omin silmin nähdä sen mistä on puhe; silti ei SVO-tulkinnalle olisi estettä. Puhujan kommenttihan voi edustaa seuraavia näkökulmia:

- a) Kuuset tulevat tukahduttamaan leppien kasvun joka tapauksessa, vaikka tilanne vielä nyt toiselta näyttääkin.
- b) Lepät ovat pääsemässä voitolle kuusista, kuten näkyy.

Kun viesti on näin niukka, kuulija pyrkii sen ymmärtämiseksi ottamaan huomioon yleisesti tunnettuja tosioita, kuten sen, mikä on kehityksen luultava kulku. Repliikin sävyistäkin voi saada vihjeitä. Esimerkiksi harmistunut vivahde viittaisi b-tulkintaan: yleensäkin kuusta pidetään leppää arvokkaampana, ja vahinko on suurempi, jos kuuset eivät pääse kasvamaan. Kuulemani lause 40 ei kuitenkaan neutraalisti äännettynä sallinut tällaisia päätelmiä, ja lauseen merkitys jäikin sillä kertaa epäselväksi. Vasta otettuani asian kielenoppaan kanssa uudelleen puheeksi kävi ilmi, että kommentti edusti näkökulmaa b: puhuja siis halusi leppien kasvavan niin nopeasti, että ne ennen pitkää tyystin tukahduttaisivat varjoonsa pienet istutuskuuset. Lisäksi paljastui, että puhuja toivoikin leppien pääsevän vallalle, jotta kuuset eivät varjostaisi hänen maataan.

Esimerkin 40 kaltaiset tapaukset osoittavat, että puhekielessäkin voi joskus syntyä tilanteita, joissa tulkinta on pelkästään sanajärjestyksen varassa.

Kirjakielessä OVS-järjestys näyttäisi mahdolliselta sellaisissa lauseissa, joissa objektina on myös yksikön akkusatiivimuotoinen nominilauseke. Tällöin epäselvyyttä lauseenjäsennyksessä ei synny:

(41) *Koko pitkän kamppailun ja sitkeät neuvottelut hoitivat maan kirjailijaliitot yksin (Sanomalehtien pakinat; LA 957/1/531).*

6. Sanajärjestystyyppien yleisyydestä

Päälauseet, joissa monikon nominatiivimuotoisten objektin ja subjektin järjestys poikkeaa kirjakielen normaalista sanajärjestyksestä, eivät puhekielessäkään ole kovin yleisiä. Tapausten tiheydestä antaa kuvaa LA:n aineisto. Sen murrenäytteissä, joita on yhteensä 132 nauhatuntia, poikkeavia OSV-lauseita esiintyy kuusi (Noormarkku, Laihia, Ylihärkä, Rantasalmi, Kontiolahti, Savitaipale) ja OVS-lauseita kolme (Suursaari, Pihlajavesi 2 tap.).¹ LA:n yleiskielen aineistossa, joka koostuu kirjakielestä sekä puhuttavaksi kirjoitetuista teksteistä ja vastaa noin 30 tuntia puhekieltä, on lisäksi yksi OVS-esiintymä. Huomattakoon kuitenkin, että yleiskielen aineistosta ei löydy yhtään niin aitoa esimerkkiä kuin useimmat puhekielen esiintymät; sama koskee LA:n ulkopuolisia kirjakielestä poimimiani lauseita (ks. esimerkkejä 14–15 ja 41). Tämän otoksen perusteella näyttäisi yhden poikkeuksellisen sanajärjestysesintymän löytymiseksi joka tapauksessa tarvittavan noin 15 tuntia murrenauhoitteita ja noin 30 tuntia vastaava määrä yleiskielistä tekstiä. Tuloksen valossa voi hyvin yhtyä näkemykseen, jonka mukaan monikon akkusatiivin päätteettömyyteen on arveltu vaikuttaneen sen, ettei akkusatiivin osoittamiseen monikkotaivutuksessa ole taajuussyistäkään ollut yhtä suurta tarvetta kuin yksikössä (Auli Hakulinen – Fred Karlsson 1975: 355–356).

LA:n murreaineistossa noin kaksi kolmasosaa poikkeuksellisista sanajärjestystapauksista on itämurteiden puolelta. Näin vähäisten esiintymien perusteella on vaikea sanoa, onko tämä sattumaa vai ei. Joka tapauksessa itä- ja länsimurteiden välillä on tiettyjä peruseroja; itämurteet mm. suosivat länsimurteita ja kirjakieltä enemmän sellaisia lauseita, joissa predikaatti on lauseen lopussa (Erkki Itkonen 1966: 313; Pekkola 1977: 97, 155).

Auli Hakulisen ja Fred Karlssonin mukaan (1988: 311–312) SV(O)-järjestyksestä poikkeaa jopa 40 % suomen kielen pintalauseista. Tulokset on saatu asiaproosasta; aineistona ovat olleet tieto- ja tietosanakirjat, sanomalehdet ja pakinat. SVX-lausetyyppin ulkopuolelle näyttäisi jäävän 51 % lauseista. Tällaisiin lukuihin ovat vaikuttamassa mm. passiivi- ja geneeriset lauseet, joissa subjektia ei lainkaan ole. Paitsi murteista myös suomen kirjakielestä heijastuu siis muutos, jossa entinen SOV-kieli on liukunut SVO-tyypin suun-

¹ Mukana ovat vain todella varmat tapaukset. Esimerkiksi sellaisia lauseita, joissa pronomini *ne* voisi periaatteessa edustaa yhtä hyvin subjektia kuin objektiakin (*ne semmoset* 'vormut teki' 'sepät' 'ites' 'semmoset'; Suomussalmi, LA 761/1/267), ei ole otettu huomioon.

taan. Tämä muutos näyttäisi edelleen olevan kesken. (Heinämäki 1976: 105; Auli Hakulinen 1983: 249–250.)

Asiaproosasta saatuja tuloksia voidaan vielä verrata neljästä eri tekstistä laskettuihin lukuihin. Olen kokeeksi ottanut otokset sanomalehtiproosasta (Aamulehti 28. 5. 1987; ilmoitukset eivät ole mukana), kaunokirjallisesta proosasta (Waltari 1952: Johannes Angelos) sekä nauhoitteista litteroidusta kansankielestä (länsimurteista Virtaranta 1986: Karkun murrekirja; itämurteista Räisänen 1986: Suomussalmen murrekirja). Näistä teksteistä olen laskenut kaikki myönteiset väitelauseet, joissa on – mahdollisten muiden lauseenjäsenten lisäksi – subjekti, objekti ja predikaatti ja joiden objekti määrittää yksikön tai monikon 3. persoonassa olevaa finiittiverbiä. Tulokset ilmenevät lausetyypeittäin taulukosta 1 ja kokoavasti taulukosta 2.

Sanomalehtiteksti suosii sellaisia lauseita, joissa nominimuodostimet ja kautuvat molemmin puolin verbiä. Erot yksityisten lausetyyppien kohdalla eivät kaunokirjalliseen tekstiin nähden ole muutamaa prosenttiyksikköä suurempia, mutta kaikkien OVS-lauseiden yhteenlaskettu osuus on lehtitekstissä jo 9,4 %, kun vastaava luku Waltarin teoksen osalta on vain 1,9 %. SVO-lauseet ovat kirjoitetussa kielessä selvästi yleisempiä kuin puhekielessä. Esimerkiksi lausetyypissä *poika syö kalan* (a) Aamulehden ja Suomussalmen murrekirjan ero on 8,4 prosenttiyksikköä ja tyyppissä *poika syö kalaa* (i) 13 prosenttiyksikköä. SVO-tyypistä poikkeavia lauseita on kirjoitetussa kielessä vain hiukan toistakymmentä prosenttia, mutta Karkun murrekirjan teksteissä 28,1 % ja Suomussalmen murrekirjassa 35,6 %.

TAULUKKO 1: subjektin, objektin ja predikaatin järjestys myönteisissä 3. persoonan finiittisissä toteamuslauseissa (lausetyyppien osuudet prosentteina).

	Aamulehti	Waltari	Karkun mk.	SuoS:n mk.
a) poika syö kalan	30,5	28,9	29,5	21,9
– poika kalan syö	–	0,6	7,6	8,5
– syö poika kalan	0,4	0,6	0,5	0,5
b) poika syö kalat	7,0	8,6	5,4	7,5
– poika kalat syö	–	0,2	1,5	1,7
– syö poika kalat	0,1	0,2	–	0,2
c) kalan syö poika	3,0	0,8	1,0	0,4
– kalan poika syö	0,7	1,5	1,2	1,7
– syö kalan poika	–	0,0	0,1	0,2
d) kalat syö poika	0,3	0,0	–	–
– kalat poika syö	0,1	0,7	0,5	0,7

Puhe- ja kirjakielen sanajärjestyseroja

	Aamulehti	Waltari	Karkun mk.	SuoS:n mk.
e) pojat syövät kalan	7,0	9,1	6,2	4,6
– pojat kalan syövät	–	0,1	1,2	2,2
– syövät pojat kalan	–	0,3	–	0,4
f) pojat syövät kalat	1,7	4,6	1,6	3,7
– pojat kalat syövät	–	0,1	0,5	0,9
– syövät pojat kalat	–	0,1	–	0,4
g) kalan syövät pojat	1,0	0,2	0,1	–
– kalan pojat syövät	0,1	0,5	0,5	0,4
– syövät kalan pojat	0,1	0,0	0,3	–
h) kalat syövät pojat	–	–	–	0,4
– kalat pojat syövät	–	0,5	–	0,6
– syövät kalat pojat	–	–	–	0,2
i) poika syö kalaa	21,3	17,4	13,1	8,3
– poika kalaa syö	0,1	0,2	3,4	3,9
– syö poika kalaa	0,3	0,3	0,4	0,9
j) poika syö kaloja	9,5	6,9	9,3	9,2
– poika kaloja syö	–	0,0	2,4	1,9
– syö poika kaloja	0,6	0,3	–	–
k) kalaa syö poika	3,0	0,3	1,0	0,2
– kalaa poika syö	0,3	1,1	0,4	0,5
– syö kalaa poika	–	0,1	0,1	–
l) kaloja syö poika	0,6	0,2	–	0,3
– kaloja poika syö	0,3	0,3	0,9	0,7
– syö kaloja poika	–	–	–	0,2
m) pojat syövät kalaa	6,7	7,7	2,9	5,5
– pojat kalaa syövät	–	0,0	0,8	2,4
– syövät pojat kalaa	–	0,3	0,3	0,2
n) pojat syövät kaloja	3,8	5,6	3,9	3,7
– pojat kaloja syövät	–	–	1,4	1,7
– syövät pojat kaloja	–	0,5	0,1	0,5
o) kalaa syövät pojat	0,9	0,2	0,4	–
– kalaa pojat syövät	–	0,5	0,5	1,3
– syövät kalaa pojat	–	–	–	0,2
p) kaloja syövät pojat	0,6	0,2	0,6	0,4
– kaloja pojat syövät	–	0,3	0,4	0,9
– syövät kaloja pojat	–	0,0	–	–
Tapausten määrä yht.	703	1918	789	540

TAULUKKO 2: lauseen kolmen päämuodostimen järjestysvaihtoehdot kokoavasti neljässä tekstissä prosentteina.

	Aamulehti	Waltari	Karkun mk.	SuoS:n mk.
SVO	87,5	88,8	71,9	64,4
OVS	9,4	1,9	3,1	1,7
OSV	1,5	5,4	4,4	6,8
SOV	0,1	1,2	18,8	23,2
VSO	1,4	2,6	1,3	3,1
VOS	0,1	0,1	0,5	0,8
obj. ennen subj.	11,0	7,4	3,6	9,3
obj. + subj.				
ennen verbiä	1,6	6,6	23,2	30,0
verbi ennen				
obj. + subj.	1,5	2,7	1,8	3,9

Lehtikielessä ovat harvinaisia lauseet, joissa sekä subjekti että objekti edeltävät predikaattia (1,6 %). Kaunokirjallisessa proosassa näitä lauseita on 6,6 %, mutta Karkun murrenäytteissä 23,2 % ja Suomussalmen murrekirjassa peräti noin 30 %. Määrään vaikuttavat erityisesti SOV-lauseet, joiden osuus lehtitekstissä on vain 0,1 % mutta esim. Suomussalmen näytekokoelmassa 23,2 %. Tavallisin SOV-lause puhekielessä on yksiköllinen *poika kalan syö* -tyyppi (taulukon 1 kohta a). Auli Hakulisen, Fred Karlssonin ja Maria Vilkunan asiategsteihin perustuvassa laskelmassa (1980: 145–146) on kaikista pintalauseityypeistä SXV-tyyppiä vain 1 % (X:nä voi olla objekti, predikatiivi tai sidonnainen adverbialiaali). Tämä tulos heijastuu myös Aamulehden-otoksestani. On huomattava, että SOV- ja OSV-lauseisiin kuuluvat taulukoissani sellaisetkin tapaukset, joissa liittomuotoisen predikaatin pelkkä partisiippiosa on subjektin tai objektin jäljessä (esim. *poika on kalat syönyt*).

Inversiotyyppiä, jossa verbi edeltää kumpaakin nominimuodostinta, on kaikissa teksteissä vain muutama prosentti. Eniten sitä on Suomussalmen murrenäytekokoelmassa (3,9 %), Waltarilla prosenttiyksikön verran vähemmän. Asiaproosasta VSX- ja VXS-muotoisiin on laskettu kuuluvan yhteensä 4 % lauseista (Auli Hakulinen – Fred Karlsson 1988: 311). Kaikissa otokseni teksteissä VSO-lauseet ovat yleisempiä kuin VOS-lauseet.

Neljästä tekstiotoksesta vain Suomussalmen murrekirjassa esiintyy *kalat syövät pojat* -tyyppiä. Samasta teoksesta löytyvät myös muotorakenteeltaan tälle läheiset OSV- ja VOS-tapaukset. Muista teksteistä ainoastaan Waltarin proosateoksessa tavataan muutamia tähän luokkaan kuuluvia relatiivisia OSV-lauseita.

Lehtiteksteistä ja puheista koostuvasta aineistosta on laskettu, että objektin paikka on lauseessa yleensä vasta 5.–20. sanana. Silloin kun objekti on lauseen ensimmäinen jäsen, seuraavana konstituenttina on tavallisimmin predikaatti ja lähes yhtä todennäköisesti subjekti. (Saukkonen 1979: 34–35.) Puhekielestä poimimissani poikkeuksellisissa OVS-lauseissa objektin verbinetisyys selittyy tavallisesti tekstisidonnaisuudesta eikä niinkään fokusoinnista. Tällainen objektin siirtyminen predikaatin edelle on yleistä muutenkin (Karlsson 1978: 299–301). OVS-järjestykseen voivat samanaikaisesti vaikuttaa useat syyt; esimerkiksi halutaan samalla teemantaa objekti ja reemantaa subjekti (mts. 299), mikä näkyy myös monista murre-esimerkeistäni. Osa OVS-lauseista taas on erityisen tähdenteisiä. Niissä lauseenalkuinen asema tähdentää objektia ja inversio subjektiä. Pekkolan mukaan (1977: 177) tällaisista lauseista ei aina voikaan erottaa selvää teema- tai reemaosaa.

7. Puhekielen erityisluonne

Samanmuotoiset nominijäsenet sisältävä OVS (OSV, VOS) -lauseityyppi, jota kirjakielessä vältetään kaksitulkintaisuuden vuoksi, tuottaa puhekielessä vain harvoin väärinkäsityksen mahdollisuuden. Epäselvissä tapauksissa kuulija käyttää hyväkseen aiempaa ja myöhemmin tulevaa kontekstia, ja myös puhuja itse voi selvytyden vuoksi korjata sanajärjestystä tai liittää lauseeseen selittävän lisän. Se että tällaisia lauseita ylipäätään syntyy, johtuu siitä, että spontaania puhetta suunnitellaan ja tuotetaan osin yhtä aikaa. Yleensä ensimmäinen suunnitteluvaihe koskee puheen semanttista sisältöä ja siten laajempaa jaksoa kuin yksityistä lausetta. Vasta tämän jälkeen ovat vuorossa syntaktisen rakenteen – siis myös sanajärjestyksen – muotoilu, sananvalinta ja foneettiset seikat. (Näitä tuloksia on saatu ainakin englannista ja ruotsista; ks. esim. Butterworth 1980: 165, 173; Linell 1982: 147–148; 1983: 54.) Niinpä puhuja voi aloitettuaan repliikkinsa vielä muuttaa suunnitelmaa: alussa hän esimerkiksi käyttää passiivia mutta myöhemmin lisääkin selvennykseksi tai täsmennykseksi subjektin, kuten esimerkissä 18. Hän voi myös toistaa edellä sanomaansa. Muun muassa tästä voivat olla tuloksena erilaiset lausesulaumat, joissa sama muodostin on kahdelle lauseelle yhteinen (esimerkit 10 ja 19). Suunnitelman muutoksesta voi olla vihjeenä lauseensisäinen tauko, jollaista transkriptiossa on totuttu merkitsemään pilkulla (tauos- ta puheen suunnittelussa ks. esim. Loman 1973; Butterworth 1980).

Puhekielen OVS-lauseiden nominijäsenten tulkinnassa painotuksella on usein tärkeä sija, etenkin jos lauseella on tekstiyhteys. Vahvalla painolla voidaan osoittaa esimerkiksi lauseenloppuisen subjektin vastakohtaisuutta

joko edeltävässä tai myöhemmässä kontekstissa mainittuun subjektiin nähden (lauseet 17, 20–21, 30–33). Painoltaan samanarvoisia muodostimia on jo vaikeampi erottaa toisistaan. Erityisesti jos lauseenalkuiseksi siirtynyt ennalta mainitsematon objekti on saanut samanlaisen painon kuin lauseenloppuinen subjekti (esim. lauseet 36, 39–40), voi ainakin tilapäisesti syntyä epäselvyyttä. Tällöin näet puhuja olettaa kuulijan kanssa yhteiseksi tiedoksi sellaista, mikä kuulijalle ei olekaan selvää: viestittäjän lauseessa objekti esiintyy teeman paikalla, mutta viestin vastaanottajan odotukset sen syntaktisesta sijainnista ovatkin saattaneet olla toisenlaiset. Puheenvuorojen ymmärrettävyys ja niiden sujuva vaihtuminen edellyttävät, että sekä puhuja että kuulija osallistuvat tavallaan samaan ajatteluprosessiin ja pysyvät siinä mukana (ks. Auli Hakulinen 1989: 18–20). Kun tilanteeseen tai puheenaiheeseen liittyvät oletukset kehittyvät eri tahdissa, seurauksena voi olla toisen keskustelijan kannalta vaikkapa odottamaton sanajärjestys.

Edellä on todettu, että itä- ja länsimurteiden sanajärjestyksessä on eräitä peruseroja. On ilmeistä, että vaihtelua on yksilömurteita myöten (Bátori 1978: 4). Omissa kenttähavainnoissani, joita on enimmäkseen savolaismurteiden itäosista, huomioni kiinnittyy erityisesti erääseen 70-vuotiaaseen liperiläisoppaaseen, joka suosii *kalat syövät pojat, kalat pojat syövät* -sanajärjestystyyppäjä selvästi muita enemmän. Tutussa puheyhteisössä ja selvässä tilannekontekstissa tästä ei ole haittaa. Sen sijaan vierasmurteisesta tällaiset lauseet saattaisivat kuulostaa oudoilta. Kyseessä on tulkinnan kannalta vähän samanluonteinen ilmiö kuin eräs peräpohjalaismurteiden piirre, josta Kettunen on huomauttanut esitellessään alueen vanhoja karjalaisuuksia. Peräpohjalaismurteissa nimittäin monikon nominatiivimuotoiseen subjektiin voi liittyä passiivinen predikaattiverbi, ja tällaiseen tottumattomalle lauseen subjekti voikin hahmottua transitiiviverbin objektiksi: *met menthin talhon, isäntä ja emäntä syöthin, tyttäret ja piijat tiskathin, pesthin ja kuivathin* (Kettunen 1930: 83, alav.; ilmiön karjalaisuudesta ks. Pääkkönen 1990: 144–145). Samoin eräiden länsimurteiden taipumus päätteellisen objektin käyttöön mm. *pitää-* ja *täytyä-*verbien yhteydessä voi toismurteisen kielitajussa synnyttää merkityksen sekaantumista, esim. *sen ['se'] sun pittää tiätä-män* (Ruovesi; Setälä 1883: 24). Eräissä muissakin upotteissa syvärakenteen subjekti ja objekti ovat pintalauseessa samanmuotoiset. Kun upotetun lauseen sanajärjestys sattuu olemaan OVS, on yksiköllistenkin nominilausekkeiden funktio joskus tunnistettavissa pelkästään semanttisen ja pragmaattisen tiedon avulla, esim. *Tänäpänä kehu vanha pastori tarvihtevan valan tehdä hänen* (Ähtäri; Setälä mp.); *Ne käski sitte häntäveihtii ['-veistä'] hakemaan minnuu* (Kerimäki).

Puhe- ja kirjakielen erot kuvatussa OVS-lausetyypissä johtuvat viime kädessä kirjoitetun tekstin eräänlaisesta voimattomuudesta: se ei kykene osoittamaan muotorakenteeltaan toistensa kaltaisia lauseenjäsentä muutoin kuin sanajärjestyksellä. Puhekielessä ilmaisumahdollisuudet ovat moninaisemmat, ja siinä sanajärjestys toimii vain yhtenä apukeinona (vrt. Holman 1975: 282). Puhetilanteissakin kontekstin tuki on tärkeä: lauseen syntaktiset suhteet voivat jäädä tulkinnanvaraisiksi vain silloin, kun konteksti on liian niukka tai viitteellinen.

LÄHTEET

Aamulehti.

- BÁTORI, ISTVÁN S. 1978: Aktuaali lauseen jäsentyminen ja suomen sanajärjestys II. — Vir. s. 1–25.
- BUTTERWORTH, BRIAN 1980: Evidence from pauses in speech. — *Language Production. Volume 1: Speech and Talk* (toim. Brian Butterworth), s. 155–176. Norwich.
- HAKANEN, AIMO 1982: Laaki ja prekkajakku: tekstilingvistinen analyysi kauvatsalaisen kansanmiehen puheesta. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 15. Turku.
- HAKULINEN, AULI 1975: Sanajärjestyksen eri tehtävistä. — Vir. s. 85–93.
- 1976: Suomen kielen generatiivista lauseoppia 2. *Reports on Text Linguistics. Meddelanden från stiftelsens för Åbo forskningsinstitut*, nr 7. Turku.
- 1983: Subjektikategoria vai nominaalijäsenten subjektimaisuus? — *Nyky-suomen rakenne ja kehitys* (toim. Auli Hakulinen — Pentti Leino), s. 238–251. Pieksämäki.
- 1987: Eiköhän siit tullu ekonoomi siit tuli nii. Eräiden lausesulaumien tarkastelua. — *Fennistica festiva in honorem Göran Karlsson septuagenarii*, s. 11–20. Åbo.
- 1989: Puheen ja kirjoituksen pragmatiikkaa. — *Kielen käyttö ja käyttäjä* (toim. Anneli Kauppinen ja Kyllikki Keravuori). Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XXXVI, s. 11–22. Hki.
- HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED 1975: Suomen akkusatiivi: funktionaalinen näkökulma. — Vir. s. 339–363.
- 1988: *Nyky-suomen lauseoppia. SKST 350*. Toinen painos. Jyväskylä.
- HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED — VILKUNA, MARIA 1980: Suomen tekstilauseiden piirteitä: kvantitatiivinen tutkimus. Hki.
- HAKULINEN, LAURI 1949: Sanajärjestyksemme tutkittavuudesta. — Vir. s. 346–349.
- 1979: Suomen kielen rakenne ja kehitys. 4. painos. Keuruu.
- HEINÄMÄKI, ORVOKKI 1976: Problems of basic word order. — *Reports on text linguistics: approaches to word order* (toim. Nils Erik Enkvist ja Viljo Kohonen). — *Meddelanden från stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut*, nr 8, s. 95–106. Åbo.
- HELASVUO, MARJA-LIISA — SORJONEN, MARJA-LEENA 1986: Mitä Turun puhekielestä sanotaan? — Vir. s. 360–367.
- HOLMAN, EUGENE 1975: Teema/reema -rakenne ja suomen kielen sanajärjestys. — Vir. s. 279–288.

MARJATTA PALANDER

- IKOLA, OSMO 1954: Suomen lauseopin ongelmia. — Vir. s. 209—245.
 ——— 1987: Sanajärjestyksen salakareja. — Vir. s. 282—283.
- ITKONEN, ERKKI 1966: Kieli ja sen tutkimus. Hki.
- ITKONEN, TERHO 1975: Ergatiivisuutta suomessa II. — Vir. s. 31—65.
- KANNISTO, ARTTURI 1902: Lauseopillisia havaintoja läntisen Etelä-Hämeen kielimurteesta. — Suomi III: 20. Hki.
- KARHU, ANNA 1987: Ruokolahden murteen lohkeamat. Pro gradu -työ. Joensuun yliopisto, suomen kielen, kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksen laitos.
- KARLSSON, FRED 1978: Nominaalilausekkeen tematiikka ja eksistentiaalilauseiden ongelma. — Rakenteita. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turku.
- KETTUNEN, LAURI 1930: Suomen murteet II. Murrealueet. SKST 188. Hki.
- KUIRI, KAIJA 1984: Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa. SKST 405. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 2. Savonlinna.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1986: Kielen lipsahduksia: kielellisen leikkittelyn anatomiaa. — Sananjalka 28 s. 45—73. Turku.
- LA = Lauseopin arkiston kokoeimat. Turun yliopisto ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Turku.
- LATVALA, SALU 1899: Lauseopillisia muistiinpanoja Pohjois-Savon murteesta. — Suomi III: 17. Hki.
- LEINO, PENTTI 1982: Suomen kielen lohkolause. Suomi 124: 2. Vaasa.
- LINDÉN, EEVA 1947: Suomen kielen sanajärjestyksestä. — Vir. s. 324—334.
- LINELL, PER 1982: Speech errors and the grammatical planning of utterances. Evidence from Swedish. — Textstrategier i tal och skrift (toim. Wolfgang Koch — Christer Platzack — Gunnel Tottie). Acta universitatis lundensis. Sectio i theologica juridica humaniora 38, s. 134—151. Malmö.
- 1983: Tankar kläs i ord? Hur kommer yttrandet till? — Tal och tanke (toim. Ulf Teleman), s. 34—60. Lund.
- LOMAN, BENGT 1973: Brott, paus, planering. — Svenska studier från runtill till tillägnade Carl Ivar Ståhle på 60-årsdagen den 27 juni 1973. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 48, s. 191—209. Lund.
- MOREAU, JEAN-LUC 1972: La corrélation du sujet et de l'objet du finnois. — Mélanges offerts à Aurélien Sauvageot pour son soixante-quinzième anniversaire (toim. J. Gergely, J.-L. Moreau, J. Perrot, J. Erdödi), s. 193—202. Budapest.
- NURMELA, TAUNO 1934: Sanojen ja sanaryhmien painotuksen merkityksestä suomen kielessä. — Vir. s. 172—181.
- PEKKOLA, SEppo 1977: Yläsatakuntaisten ja pohjoiskarjalaisten murteiden sanajärjestyksen vertailua. Lisensiaatintyö. Jyväskylän yliopisto, suomen kielen ja viestinnän laitos.
- PÄÄKKÖNEN, MATTI 1990: Passiivimuotoja monikon 3. persoonan funktiossa. — Laatokan piiri. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 60, s. 131—149. Hki.
- RAPOLA, MARTTI 1939: Äännehistoriallinen esimerkkikokoelma Jyykeän murteesta. — Vir. s. 473—491.
- RÄISÄNEN, ALPO 1975: Havaintoja lastenkielestä. — Vir. s. 251—266.
 ——— 1982: Kainuun murteiden ja *nimistön opas*. Kajaani.
 ——— 1986: Suomussalmen murrekirja. SKST 434. Mänttä.
- SARVAS, LEENA 1980: Lapinlahden murretta. Suomen kielen näytteitä 9. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 12. Hki.
- SAUKKONEN, PAULI 1979: Millä todennäköisyydellä eri lauseenjäsenet seuraavat toisiaan suomen kielessä? — Itämerensuomalaisen filologian symposiumi 22.—24. toukokuuta 1979. Esitelmien tiivistelmät, s. 33—35. Petrozavodsk.
- SETÄLÄ, E. N. 1883: Lauseopillinen tutkimus Koillis-Satakunnan kansankielestä. Yli-painos Suomi II: 16:sta. Hki.

- SKNA = Suomen kielen nauhoitearkiston kokoelmat. Helsingin yliopisto ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Hki.
 VILKUNA, MARIA 1989: Free Word Order in Finnish. SKST 500. Hki.
 Vir. = Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Hki.
 VIRTARANTA, PERTTI 1986: Karkun murrekirja. SKST 440. Vammala.
 WALTARI, MIKA 1952: Johannes Angelos. WSOY, Juva (5. painos 1981).

Word order differences in spoken and written language

MARJATTA PALANDER

As in most Finno-Ugrian languages, word order in Finnish is fairly free. There are some structures (such as attribute and participle structures) with an obligatory word order, and sometimes a word-order change can affect the meaning; but since the syntactic function of a word is normally indicated by its inflection, its place in the clause can vary.

One clause type where word order is linked to the expression of grammatical relationships is a main clause with a nominative plural subject plus a plural object in the form of the accusative that resembles the nominative (*Pojat söivät kalat* 'The boys ate the fish'). In such clauses the subject NP is read as the one preceding the verb. Even when both NPs either precede or follow the verb (*Pojat kalat söivät; Söivät pojat kalat*), the subject is taken to be the first nominal constituent. This principle concerns the standard written language.

In the vernacular dialects the situation is different. I have found Finnish dialectal examples of clauses which have formally identical subject and object NPs and whose word order may be OSV, OVS or even sometimes VOS. Most of these examples come from my own fieldwork on the East Savo dialects, and from other tapes I have listened to. One might imagine that the hearer finds it difficult to interpret such clauses in the way intended by the speaker, since they are avoided in the standard language. But in reality misunderstandings are rare.

In the spoken language, theoretically ambiguous clauses come about as follows:

1) The clause subject is indicated only by the 3rd p. pl. ending on the verb, and the object is preverbal, so that it looks like a subject. For example *Rosvot voivat vaikka ampuukkii* 'They can even kill robbers, too' (Kuusjärvi). In this particular case the speaker himself noticed the ambiguity, and added: *Taih hyö voivat amppuur rosvot* 'Or they can kill the robbers'. The clause may also have two accusative plural objects and no subject (*ne säkit, kuatañneet viljat lattijallen aetasta* '[they] had tipped the sacks, the corn on the floor from the storehouse' (Kuusjärvi); or the subject is post-verbal but the clause has no object (*'tuulen kantalek kantañneet Viken Ollit* 'Vikke's Olli and others had carried [the sacks] into the wind' (Liperi).

2) Clauses whose predicate verb is a 3rd p. pl. finite form (often in place of a passive) are given an added subject for clarity, as in *Nillekkihän laettaat semmoset liikut okeeen muutamet* 'For them too they set sort of traps, actually, some of them' (Suomussalmi); *'yöks vietiin kylymään talliin mutta puhteet söevät siinä hevoset* 'for the night they were taken into a cold stable but they ate up the evenings there, the horses [did]' (Korpilahti).

3) Closely related are structures where two clauses are merged, with one constituent, e.g. the object, is a joint member of the two clauses, as in *ne puhisti seinällä ne, lusikat russakat söevät puhtaaks* 'they cleaned them on the wall, the spoons, the cockroaches ate them clean' (Kuusjärvi).

4) A clause-initial object is presented

as theme, and a clausefinal subject as rheme (the corresponding English gloss, here are elsewhere below, uses the agentive passive to preserve the thematic structure). Here, a marked stress on the subject often shows a contrast: **'Hirvet tappavat 'rikkaat, 'niitä ei 'köyhät suan 'niihel lihoja** 'Elks are killed by rich people, poor people don't get their meat' (Sääminki).

5) The object is topicalized both by initial position and by stress and intonation: **Nyt 'hiihot ja 'kaikki 'Norjat ja 'Ruotsit viepi** 'Now the skiing [medals] and everything is being taken by the Norwegians and the Swedes' (Liperi).

6) A previously unmentioned object is shifted to clause-initial position and is presented as a theme: **'Minkä 'tähen 'ne ei 'piep 'piikoo? 'Palakat 'saisivat 'piijat** 'Why don't they have servant girls? Wages, the servant girls would get' (Liperi).

7) There also occur OVS clauses that are not bound to the text itself but to the situational context: **'Kintut syöp 'itikat** '[One's] legs are eaten by mosquitoes'; **'Kuuset 'tukkeuttaa nuo 'lepät** 'The spruces are being stifled by those alders' (Liperi). Like the examples under (6) above, these are perhaps more difficult to interpret correctly.

The examples under (1–3) can be explained by the fact that in spontaneous speech planning and production are to some extent simultaneous. It has been shown that the first planning phase concerns semantic content, and thus affects a longer stretch of speech than a single clause. Then comes the formation of the syntactic structure, e.g. word order, and lexical selection. Having begun to speak, the speaker can thus still change the speech plan, and this gives rise to restructuring in mid-clause. Speakers can also add further specifications or explanations, and repeat or correct what they have already said. In speech situations too, the preceding or following context usually helps the hearer to-

wards the appropriate interpretation, and additional cues are provided by general semantic knowledge and situation-specific pragmatic knowledge.

Stress differences are important to the hearer, especially if the clause in question is textually bound (cf. (4)). But if a clause-initial, previously unmentioned object, for instance, is not distinguished by stress from a clause-final subject (as in (6)), at least a temporary confusion may arise, for in such cases the speaker treats as theme an item which is contrary to the hearer's expectations. Confusion may also be caused by an OVS clause which lacks textual links, if there is insufficient support from the situational context.

OSV, OVS and VOS clauses diverging from the normal word order of the standard language are not very common, even in speech. In the Finnish syntax archives, there occurs only one example per approx. 15 hours of dialect tape. About two-thirds of the occurrences there are from the Eastern dialects. In 30 hours of equivalent standard Finnish only one exception was found, although here the syntactic function of the clause-initial plural object can be determined by the preceding singular object: **Koko pitkän kamppailun ja sitkeät neuvottelut hoitivat maan kirjailijaliitot yksin** 'The whole long struggle and the tough negotiations were handled by the country's writers' unions alone'. The standard language also seems to accept clauses with a predicate verb split between two positions, as in **Henkirahat saivat rantasalmelaiset maksaa v. 1742 kahteen kertaan** 'Poll-tax the Rantasalmi inhabitants had to pay twice in 1742'.

According to my fieldwork on the East Savo dialects, there is evidently both dialectal and individual variation in the usage of clauses which deviate from the word order rules of the standard language.